

Oorlog en Vrede (II) - God voorop in de strijd?

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: 1 Samuël 4, 1b-11 en 5, 1-5

2^e schriftlezing: Romeinen 2, 1-11

3^e schriftlezing: Lucas 10, 1-12

Inleiding

Het is honderd jaar geleden dat de Duitse troepen oprukten door België richting Frankrijk. In deze tweede dienst in de serie over bijbelse motieven van 'oorlog en vrede' gaan we na waar God gedacht mag worden. Dat is niet in een magisch voorwerp dat kan worden megedragen en waardoor de vijand voor jou op de loop zou gaan.

Israël heeft geworsteld met de plaats van God als het ging om de strijd om het bestaan. Zeker: 'De Heer zal voor u strijden...' (Exodus 14,14), maar God is niet 'je grote broer' die de kinderen waarmee je ruzie hebt op het schoolplein voor je in elkaar slaat. Juist omdat deze God wordt vereerd als de schepper van alle leven, is hij niet alleen voor je, maar ook tegen je. Dat heeft Israël beseft. Deze God kan alleen onze God zijn als hij juist ons ook ter verantwoording roept over onze daden.

Thema: God voorop in de strijd?

Gemeente van Christus,

God laat niet met zich spotten, niet door de Filistijnen, maar ook niet door de Israëlieten. Dat lijkt dit verhaal ons te willen vertellen. Het zijn niet de overwinningen en ook niet de nederlagen van de mensen, waardoor hij respectievelijk groter of kleiner wordt. Zeker, dit kan niet worden ontkend: Palestijnen en Israeli's kunnen gezien worden als de verre nazaten van de bijbelse Filistijnen en Israëlieten. Zij lijken een eeuwige strijd te voeren. Natuurlijk past ons bescheidenheid. Wij zijn toeschouwers op veilige afstand. En toch, het gaat ons ter harte. Ons overvalt een onbehaaglijk gevoel wanneer wij de bijbelse namen van volken en plaatsen herkennen in het avondnieuws: Gaza, Ashdod, Ashkelon, Jeruzalem. Wij beseffen het: veel woorden waarmee wij ons geloof belijden hebben wortels in gewelddadige streken. Dat doet iets met de geloofwaardigheid van die woorden. Dat kan niet anders.

Toch zijn dit geen verhalen om daarom dan maar achter je te laten. Ze hebben juist vanwege hun realistische context een tijdloze inhoud. Er gaat een waarschuwing vanuit, die helaas tot op de dag van vandaag wordt genegeerd.

Als Israël de ark Gods in het legerkamp haalt, gaat er

een donderend gejuich op en de Israëlieten wanen zich zeker van de overwinning. De Filistijnen daarentegen slaat de schrik om het hart. Zij menen aanvankelijk nu zeker verslagen te zullen worden. Zij herinneren zich het lot van de Egyptenaren en de Tien Plagen. Wee degenen tegen wie deze geduchte God zich heeft gekeerd. En inderdaad, Israël, staande aan de Rode Zee, ontving bij de uittocht het Godswoord...

De Here zal voor u strijden,
En gij zult stil zijn.¹

Dat was geen loze belofte. Tegelijk is het geenszins een vanzelfsprekendheid. God is heilig. Gods macht is soeverein. God is, juist als God niet, zomaar voor je karretje te spannen en al helemaal niet voor je strijdswagen!

Wij hebben slechts een gedeelte van het verhaal gelezen. Wie zich in de omliggende hoofdstukken verdiept, begrijpt dat deze God, juist vanwege zijn heiligheid, zich niet zomaar laat verbinden met de belangen van Israël. Er wordt verteld dat de priesters in deze tijd zich verrijkten ten koste van de offers van de mensen. Diezelfde priesters maakten zich schuldig aan intimidatie en manipulatie. Er was sprake van tempelprostitutie en andere wandaden. De suggestie wordt gewekt dat, althans in de ogen van de bijbelschrijvers, deze oorlog met de Filistijnen, kwam als een straf van God. De strijd van Israël met de vijand is in ieder geval niet bij voorbaat Gods strijd. Hij is hun stamgod niet.

Israël weet dat heel goed. Iedereen die de bijbel leest ziet, dat Israël aan de roeping van Abraham, hun grote aartsvader, elf hoofdstukken vooraf laat gaan, waarin het helemaal niet gaat over Israël, maar over de mensheid. Met andere woorden, als deze God die zij vereren werkelijk God is, dan is hij de schepper van alle leven. Dat kan niet anders. Hun ontzag voor het Godsgeheim verplicht hen zijn soevereiniteit als koning der wereld te erkennen. Hun uitverkoren zijn ontslaat hen dus nooit van de plicht te beseffen dat de God die zij vereren per definitie ook de God is van hun tegenstanders, of die dat erkennen of niet. De kritiek van God op mensen, geldt dus niet alleen de heidenen, maar ook en vooral Israël zelf. De verantwoording over hun daden, zijn alle mensen verschuldigd, niet alleen

notoire boeven, maar bovenal Israël zelf, want aan hen is het verkondigd. Zij kennen immers de wet van God.

Geen heilig voorwerp waardoor dit verandert. Zelfs de aanwezigheid van de ark Gods, die gold als aanwijzing van Gods woonplaats te midden van de mensen verandert dat niet. Zeker, de ark was voorop gegaan bij de woestijntocht van Israël. Maar dit wordt als een pelgrimage verstaan, een leerproces gaandeweg. Een Godsvolk komt tot stand, een groep mensen raakt hecht verbonden in een gedeeld verlangen naar het beloofde land.² Dan kan een zegenend God met mensen zijn en gaat hij hen voor in hun opgang naar dit land van belofte.³ Maar dan gaat het niet om grenspaaltjes. Dit is een land van gerechtigheid en vrede. Het is waar, gewapende strijd kon onderdeel zijn van die reis.⁴ Denk maar aan de inname van Jericho. Maar juist in dat verhaal, met die zeven dagen van rondtrekken rondom de ommuurde stad, staat niet het geweld, maar de liturgie centraal.⁵ Dat is in wezen het inhoudelijk Godsvertrouwen. Zonder inhoud geen zegevierende eenheid. Als mensen dit vergeten en zich bij Jericho vergrijpen aan de verboden buit, loopt de volgende militaire actie van Israël uit op een rampzalige nederlaag.⁶

In tal van bijbelplaatsen wordt gewaarschuwd tegen een 'instrumentalisering' van de godsídee.⁷ Dat wil zeggen dat God nooit in dienst gesteld mag worden van het vermeende menselijk eigen gelijk. God is onzichtbaar. Een onzichtbare God troont op de vleugels van de engelen, de cherubs, op de deksel van de kist van het verbond.⁸ Maar de heiligheid van die ark, van die kist, die zit niet in het materiaal, niet in het kostbare acacia hout of in het goud of in het vakmanschap waarmee de engelen waren gemaakt. De heiligheid bevindt zich in de woorden, geschreven op de tafelen der wet in de ark en eigenlijk niet eens in de woorden zelf, maar in de daden van de mensen die naar die woorden willen luisteren.⁹ En dat niet eens en ooit, maar van dag tot dag en steeds.¹⁰ Die heiligheid kan zomaar verdwijnen.

Zo gedacht is het juichen van de Israëlieten rond de ark niet alleen voortijdig, maar ook overmoedig en ongepast. Zij overstemmen hun eigen onrecht en onzekerheid met een direct appèl op het absolute. Tegelijk kan de teloorgang van de ark in de strijd daarna niet gezien worden als een demonstratie van Gods machteloosheid. Het vervolg van het verhaal laat zien dat deze God wel degelijk zeer machtig is. Wonderlijk en bijna magisch beschreven misschien met die heidense god die in stukken valt op de grond voor de ark.¹¹ Tenslotte zal de ark zichzelf bevrijden. Voor ons moeilijk te begrijpen, maar dat is het verhaal en zo werd het verteld. Echter dit is duidelijk, Gods macht is niet als die van de mensen. Niemand die over hem heerst.

God en het Vaderland, dat was in de Eerste Wereldoorlog een vrijwel overal een onomstreden vanzelfsprekende eenheid. Frankrijk bijvoorbeeld, was wel een gesecculariseerde republiek waarin formeel sinds 1905 een volstrekte scheiding bestond van kerk en staat. Wonderlijk genoeg, echter, was juist de oorlog een opnieuw samensmedend moment. De kerk kon een zekere rehabilitatie beleven, juist omdat God zelf door de kerk als de grote beschermer van Frankrijk werd gepresenteerd. Rooms-katholieke geestelijken vochten mee in de loopgraven. De heiligen zouden de soldaten bijstaan in de strijd. Jeanne d'Arc, die Frankrijk in de late Middeleeuwen had verenigd, werd veelvuldig aangehaald:

De mannen zullen met wapenen strijden,
maar God zal de overwinning geven.¹²

Dat aan Duitse, Oostenrijkse en Hongaarse zijde, ook veel Rooms-katholieken meevochten werd verdrongen. Vaak werd gesteld dat Duitsers geen echte katholieken konden zijn. Gods almacht en zijn regering van de wereld werden met de oorlog in verband gebracht door te stellen dat God de oorlog zelf niet wilde, maar dat hij de oorlog toeliet om de Fransen iets te leren. Boetedoening, toewijding en vroomheid zouden kunnen leiden tot geloof, barmhartigheid en heldenmoed. De oorlog werd gezien als de kweekplaats van martelaars en het eindpunt van menselijk egoïsme.

In de uitzichtloze ellende van de loopgraven, gingen dergelijke optimistische ideeën over de zin van de oorlog volkomen verloren. De zogenaamd edele kant van de strijd werd geheel ontluisterd. Het 'Gott mit uns' werd een vloek, door welke van de strijdende partijen ook het werd beleden. In het heetst van de strijd was God nergens meer te bekennen. Of is dat niet waar?

Van individuele soldaten op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog is bekend dat daar veel verschijningen van Christus en andere heiligen voorkwamen. Dit gebeurde echter bijna uitsluitend bij soldaten die gewend waren naar de kerk te gaan. Dat waren mensen met een eigen geloofsleven. Net als alle anderen waren zij verstrikt in het geweld. De realiteit van de verschijning was er niet minder om. Voor de soldaten die het overkwam was het wel degelijk een bemoedigende ervaring waardoor zij het volhielden en niet geestelijk verschrompelden in de loopgraven. Net zo goed als alle anderen konden zij door kogels of granaatscherven worden getroffen. Toch hebben zij, naar eigen zeggen, kracht geput uit hun geloof. Godsdienstpsychologen hebben geopperd dat het visioen de plaats innam van een hysterische reactie. Een bepaalde standvastigheid was het gevolg doordat de religieuze dispositie die diepgravende wortels had in

het leven van de betreffende soldaten werd aangesproken in de ure des gevaars. Zij zagen Christus gaan over de slagvelden, lopend tussen de vele doden die daar lagen in het niemandsland.

Hoe je hier ook over denkt, hier past geen sceptische reactie. Wat mij betreft is Christus aanwezig, wanneer iemand een beeld van de levende Heer gewaar wordt waar hij of zij op dat moment kracht uit kan putten. De waarheid gebiedt te zeggen dat soldaten die dergelijke beelden niet al vroeg in hun leven in hun lange termijn geheugen hadden opgeslagen, dergelijke visioenen zelden hebben gehad.¹³ Wie iets van God wil beleven, kan blijkbaar niet zonder een 'antenne' waarmee de Godsverhalen op het eigen leven betrokken kunnen worden. Wij nemen 'rollen' op ons, die onbewust tot leven kunnen komen.

De presentie van God in Christus te denken, kan echter niet los staan van het streven naar vrede. We zijn terug bij de pelgrimage. Dat is het zwerven. Het leven als beweging gedacht, altijd maar weer op zoek naar dat beloofde land. Zo heeft Jezus zijn leerlingen op weg gezonden. De beweging zelf staat haaks op het zich ingraven in eigen gelijk. Het gaan in gastvriendschap, van stad naar stad met de vredewens op de lippen, die houding staat tegenover het zich ingraven tegenover de vijand, tot de tanden toe bewapend.

Het was Franciscus van Assisi die zich zozeer met

Christus identificeerde, dat hij niet alleen zelf een zwervend bestaan leidde, maar ook zijn broeders als pelgrims de wereld in stuurde. Hun doel daarbij was de vrede zelf. Het goede zou dan spoedig volgen, daar vertrouwde Franciscus op: *Pax et bonum*. Dat hij zelf zijn leven door en door op Christus betrok, leidde er tenslotte zelf toe dat hij de wonden van Christus droeg in zijn lichaam.

Paulus, in zijn brief aan de Romeinen, tenslotte schuwt als Jood de zelfkritiek niet. Ten opzichte van een heilig God staan allen in de schuld. Echter...

Iedereen die het goede doet wacht glorie, eer en vrede, de Joden in de eerste plaats, maar ook de andere volken. God maakt geen onderscheid.¹⁴

De geestelijke strijd is de oorlog achter de oorlog.¹⁵ Die strijd is niet tegen mensen, maar tegen het kwaad. Tot die strijd worden wij allen geroepen. In die strijd gaat God voorop.

Amen.

Uitzending en zegen

Als u vanhier gaat, weet dat u gezegende mensen bent. U bent gezegend met een God die juist omdat hij niet samenvalt met uw belangen, u werkelijk tot God kan zijn. Deze God is de Vredevorst van uw hart.

Noten

¹Exodus 14,14 (NBC).

²Exodus 24, 3 en 7.

³Cf. Numeri 10, 35-36.

⁴'Ark of the Covenant' in: Ryken, L. (et al. eds.), *Dictionary of Biblical Imagery*, Downers Grove / Leicester 1998, 42-43.

⁵Jozua 6.

⁶Bij de stad Ai. Jozua 7.

⁷Bijv. 1 Koningen 22; Jesaja 30, 15-17; Jeremia 28 en Psalm 33, 11-18. Dietrich, W., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, VIII/1, *Samuel*, 1, 1 *Sam 1-12*, Neukirchen/Vluyn 2011, 247.

⁸2 Koningen 19,15.

⁹Deuteronomium 10, 1-5. Ook worden de staf van Aaron en enig manna genoemd als in de ark geplaatst. Hebrëeën 9, 4-5.

¹⁰In de film van David Spielberg uit 1981, *Raiders of the Lost Ark*, met in de hoofdrol Harrison Ford, wordt er heel wat met de ark afgesold door mensen, totdat de Nazi's die hem voorop willen zetten in de strijd, hem uit nieuwsgierigheid openen, waarop een verterend vuur om zich heen grijpt.

¹¹Het verhaal over de drempel waar niet op mag worden getreden omdat ooit de brokken van de god Dagon daarop lagen lijkt een etiologie met joodse humor beschreven. Aan een bestaand cultuurverschijnsel wordt een mythisch geladen verhaal met verklarende waarde verbonden.

¹²Aangehaald in: Jonker, H., *Sporen van een slag. Een pelgrimage naar Verdun 1916*, Haarlem 1981, 121-131. In een hoofdstuk van tien

bladzijden bespreekt Jonker wat hij ziet als het theologische probleem, 'Waar is God op de slagvelden?' Zijn visie onderscheid te maken tussen 'dagdenken' en 'nachtdenken' zet wel aan het denken, maar is geen echte oplossing.

¹³Cf. Sundén, H., *Die Religion und die Rollen. Eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit*, Berlin 1966, 50-55.

¹⁴Romeinen 2, 10-11.

¹⁵Cf. Zeilstra, J.A., *European Unity in Ecumenical Thinking*, Zoetermeer 1995, 77-82. Zie ook: Beijnum, M. van en B.J. Spruyt, *De oorlog achter de oorlog*, Kampen 1995.

